

ПЕРШЫЯ ГАЛАСЫ: АЎТАБІЯГРАФІЯ Ў ЛІТАРАТУРЫ ПАЎНОЧНА-АМЕРЫКАНСКІХ ІНДЗЕЙЦАЎ XIX – пачатку XX ст.

(Навуковы кіраўнік – канд. філал. навук, дац. Г. М. Бутырчык)

Літаратура паўночнаамерыканскіх індзейцаў як асобны сегмент у шырокім коле нацыянальных літаратур ЗША вылучаецца не раней за канец 60-х – пачатак 70-х гг. XX ст. Менавіта ў гэты прамежак часу, які невыпадкова супадае з гадамі кульмінацыі руху за грамадзянскія правы, творы выбітных абарыгенных літаратараў, такіх як Н. Мамадэй, В. Дэлорыя мал., Дж. Уэлч і інш. займелі ўвагу чытачоў і крытыкаў.

З моманту ўкаранення ў амерыканістыцы панятку *Native American Renaissance* па сённяшні дзень асноўнай стратэгіяй аўтара новай абарыгеннай літаратуры лічыцца аднаўленне і дастасаванне элементаў вуснай міфапаэтычнай спадчыны ўласнага народа да формаў, прапанаваных традыцыйнай заходняй пісьмовай літаратуры [3, с. 8]. Арыентаваныя на знешняга, прафанага рэцыпіента [3, с. 6], такія творы вымагаюць ад чытача і крытыка здольнасці прачытваць разнастайныя адсылкі да індзейскай міфалогіі і рытуалістыкі, якімі насычаны паэзія і проза Н. Мамадэя, Дж. Уэлча, С. Орціза, Л. Хоган, Л. М. Сілка і інш.

Афармленню сучаснай англамоўнай індзейскай літаратуры з яе асаблівасцямі, згаданымі вышэй, папярэднічаў складаны і нерэгулярны працэс вымушанага прыстасавання карэнных народаў да сацыяльна-эканамічных і культурных рэалій тагачасных ЗША. Адзначым, што ва ўмовах пануючых ідэй гетэрагеннасці амерыканскага грамадства (канцэпцыя «плавільнага чыгуна») канца XIX – пачатку XX стст. адзіным шляхам выжывання індзейскіх этнасаў выявіўся выхад са статусу ізаляванай нацыянальнай меншасці і захаванне ўласных культурных кодаў з выкарыстаннем мовы «белага чалавека».

Гісторыя з’яўлення абарыгенных галасоў у амерыканскай інфармацыйнай прасторы пачынаецца ў першай палове XIX ст. з публікацыяй першых індзейскіх жыццypісаў. Большасць з іх сталі вынікам працы этнографав і журналістаў, якія карысталіся магчымасцю зафіксаваць светапогляд індзейцаў розных плямёнаў альбо іх інтэрпрэтацыю тых ці іншых падзей часоў амерыканскай каланіяльнай экспансіі. Падобныя творы артымалі значнае пашырэнне і папулярнасць у канцы XIX – пач. XX ст., стаўшы, апроч іншага, узорам для стваральнікаў літаратурных імітацый. Адзначым, што перавага аўтабіяграфічных твораў на пачатковым этапе развіцця стала характэрнай адметнасцю не толькі індзейскай, але і іншых «малых» этнічных літаратур ЗША, у тым ліку афраамерыканцаў, чыканас, амерыканцаў азіяцкага паходжання і інш.

На сённяшні дзень панятак *Native American autobiography* трывала замацаваўся ў літаратуразнаўчых крыніцах, дзе ўжываецца ў шырокім сэнсе для абазначэння вялікага корпусу тэкстаў, якія ўяўляюць сабой жыццypіс

прадстаўніка альбо прадстаўніцы адной з карэнных нацый. Пры гэтым сукупнасць названых твораў пераважна разглядаецца даследчыкамі як асобны гібрыдны жанр, узоры якога мала ў чым адпавядаюць канцэпцыі аўтабіяграфічнасці ў заходняй літаратуры. На думку аднаго з вядучых індэаністаў А. Крупата, асноўная адметнасць індзейскай інтэрпрэтацыі індывідуальнага вопыту палягае ў тым, што традыцыйны аўтар-выхадзец з племені, па-першае, не схільны да адасаблення ўласнага «я», таму што ўсведамляе сябе выключна як частку супольнасці і, па-другое, валодае толькі вуснай мовай, і таму не здольны стварыць пісьмовы (англамоўны) тэкст без пасярэднікаў [4, с. 4]. Такім чынам, індзейская аўтабіяграфія ў сваім развіцці парадаксальным чынам рухаецца ў абход базавых прынцыпаў *self-life-writing*.

Кампенсацыя згаданых нястач адбываецца, перш за ўсё, за кошт сродкаў, прапанаваных індзейскай вусна-паэтычнай традыцыяй. Так, некаторыя даследчыкі звязваюць узнікненне індзейскай аўтабіяграфіі з трансфармацыяй т.з. *індзейскай прамовы* ў пісьмовай мове. Па вызначэнні С. Орціза, індзейская прамова (англ. *Indian Oratory*) – гэта жанр вуснай літаратуры, які ўяўляе сабой выказванне лідара (старэйшына, шаман, воін і інш.) індзейскай супольнасці, адрасаванага супляменнікам ці чужынцам і прысвечанага актуальным праблемам племені і шляхам іх вырашэння. У прамове аратар часта інтэрпрэтуе сігналы звышнатуральнага – з’явы прыроды, прарочыя сны. Найважнейшай іманентнай уласцівасцю індзейскай прамовы як феномена вуснамоўнай культуры з’яўляецца ўсведамленне аўтарам *падзейнасці* ўласнага выказвання: аднойчы прамоўленае, яно ў той ці іншай форме паўплывае на далейшае жыццё супольнасці [4, с. 4].

Праблема непісьменнасці апавядальнікаў вырашалася прыцягненнем да запісу і літаратурнай апрацоўкі тэкстаў рэдактараў, перакладчыкаў і іншых пасярэднікаў. Пытанне аб тым, наколькі моцна ўдзел носьбітаў іншай культуры паўплываў на рэалізацыю канцэпцыі аповеду аўтабіяграфічнага суб’екта ў канчатковым тэксце, вырашаецца асобна для кожнага твора. Розныя формы камбінаванага аўтарства дэманструюць самыя ўплывовыя аўтабіяграфіі, сярод якіх «Жыццё Чорнага Ястраба» (англ. «*Life of Black Hawk*») – гісторыя воіна і старэйшыны з племені Саўк, пераказаная ім перакладчыку А. ЛеКлэру падчас зняволення (1832), «Гісторыя жыцця ад Джэроніма» (англ. «*Geronimo’s Story of His Life*», 1906), «Драўляная Нага: воін, які змагаўся з Кастарам» (англ. «*Wooden Leg: A Warrior Who Fought Custer*», 1931), «Гаворыць Чорны Лось» (англ. «*Black Elk Speaks*», 1932) – гісторыя шамана з племені Аглала Лакота, запісаная пісьменнікам Дж. Найхартам па паслядоўным перакладзе сына Чорнага Лася; «*Yellow Wolf: His Own Story*» (1940) і інш.

Адпаведна, у аснове большасці вядомых аўтабіяграфій лёсы самых уплывовых членаў племені: старэйшын, воінаў і шаманаў. Варта адзначыць, што атаясамленне асабістага лёсу з лёсам племені і адчуванне апавядальнікам асабістай адказнасці перад групай за наступствы ўласнага выказвання абумоўліваюць прынцыпы сюжэтаўтварэння ў індзейскіх жыццяпісах. Адна з найважнейшых адметнасцяў самарэпрэзентацыі аўтара-

героя ў індзейскай аўтабіяграфіі палягае ў тым, што першаснае значэнне надаецца не раскрыццю ўнікальнага лёсу асобы, а рэпрэзентацыі катэгорый, з якімі апавядальнік звязвае ўласныя жыццёвыя стратэгіі: народ, племя, сям'я, духі-заступнікі, татэмы і г.д. Так, Джэроніма ў «Гісторыі жыцця» пераходзіць да ўласна біяграфічнай часткі гісторыі толькі пасля падрабязнага пераказу касмаганічнага міфа індзейцаў Апачы і характарыстыкі сістэмы плямёнаў Апачы, якія склалі першыя два раздзелы кнігі. Адзначым, што мемуары Джэроніма былі дакладна перанесены са словаў воіна на пісьмо.

Своеасаблівае зместу твораў абумоўлена, апроч іншага, культурным і гістарычным кантэкстам іх стварэння. Адною з асноўных задач, якую ставілі апавядальнікі, была спроба паўплываць на фарміраванне этнакультурнага стэрэатыпу ўласнага народу. Напрыклад, Yellow Wolf, воін з племені Нэз Персэ, адрасуе ўласны аповед, які стане асновай кнігі «Yellow Wolf: His Own Story» (1940), будучым пакаленням белых і спрабуе, такім чынам, папярэдзіць прыгнятанне ўласных нашчадкаў: «I want next generation of whites to know and treat the Indian as themselves [5, с. 18]».

Аднак некаторыя тэксты з шэрагу найбольш вядомых індзейскіх аўтабіяграфій шмат у чым супярэчаць агульнаму канону. Адным з вынікаў палітыкі ўкаранення хрысціянства сярод аўтахтоннага насельніцтва і дзейнасці шматлікіх пратэстанцкіх арганізацый у часы маштабнага рэлігійнага руху «Вялікага Абуджэння» (англ. *The Great Awakening*) стала далучэнне да хрысціянскай асветніцкай дзейнасці першых святароў і прапаведнікаў індзейскага паходжання. Прэсвітэрыянскі клірык Самсон Окам (1723 – 1792) з племені Магікан і метадысцкі прапаведнік Вільям Эйпес (1798 – 1839) з племені Пекот сталі аўтарамі першых вядомых англамоўных твораў індзейскай літаратуры, сярод якіх былі і аўтабіяграфіі. У адрозненне ад традыцыйных пераказаных аповедаў, папулярнасць якіх была абумоўлена цікавасцю грамадства да асуджаных на знікненне карэнных культур, аўтарскія жыццяпісы адукаваных індзейцаў-хрысціян прысвечаны найперш духоўнаму станаўленню герояў, што дазваляе разглядаць падобныя тэксты ў рэчышчы рэлігійнай літаратуры і публіцыстыкі (*conversion narrative*, або *духоўная аўтабіяграфія*). Індзейцы-пратэстанты, якія ўсведамлялі ўласную прыналежнасць да прыгнечанай нацыі, з характэрнай шчырасцю і спавадальнасцю апісваюць складанасці шляху Іншага да хрысціянскай веры.

Найбольш вядомы падобны тэкст – аўтабіяграфія «A Son of the Forest» (1829), апублікаваная Вільямам Эйпесам, метадысцкім святаром, літаратурным і палітычным дзеячам з племені Пекот, адразу пасля атрымання сану [2, с. 210]. Улічваючы, што В. Эйпес найбольш увагі надае раскрыццю асабістых рэлігійных перажыванняў, адзначым, што асэнсаванне аўтарам уласнай прыналежнасці да індзейскай супольнасці з'яўляецца, як найменш, другой па важнасці тэмай кнігі.

Аповед В. Эйпеса ўключае шматлікія адступленні, у якіх аўтар разважае пра лёс карэнных народаў. Пры гэтым прапаведнік, які з дзяцінства знаходзіўся сярод белых людзей, нязменна артыкулюе ўласную прыналежнасць да індзейцаў, выкарыстоўваючы для іх абазначэнне *ту*

brethren, sons of the forest. В. Эйпес выкрывае беспадстаўнасць расісцкай палітыкі адносна індзейскага насельніцтва: «If the whites had told me how cruel they had been to the "poor Indian", I should have apprehended as much harm from them» [1, с. 18]. Акрамя ўласна біяграфічнай часткі, кніга В. Эйпеса ўключае *Дадатак* (англ. *Appendix*), у якім аўтар канчаткова рэалізуе задачу культурнай рэабілітацыі вобраза індзейца. Дадатак уяўляе сабой публіцыстычны нарыс, дзе В. Эйпес, спаслаўшыся на даступныя яму працы этнографаў, абвяргае самыя пашыраныя негатыўныя ўяўленні адносна карэнных нацый, якія прыпісвалі індзейцам жорсткасць, няздатнасць да развіцця і інш. Грунтуючыся на тэкстах Свяшчэннага Пісання, В. Эйпес развівае ідэю паходжання індзейцаў ад аднаго са згубленых кален Ізраілевых, упісваючы, такім чынам, гісторыю карэнных народаў у хрысціянскую карціну свету.

Падводзячы вынік разгляду некаторых прыкладаў жанру *Native American autobiography*, варта адзначыць, што названыя творы, нягледзячы на рознасць кантэкстаў іх напісання, паспрыялі ўзмацненню гістарычнай памяці і нацыянальнай самасвядомасці паўночна-амерыканскіх індзейцаў, а таксама фарміраванню культурнага плюралізму, на глебе якога літаратура карэнных амерыканцаў працягвае развіццё. Акрамя таго, аўтабіяграфічнасць як мастацкая стратэгія шырока прымяняецца творцамі Індзейскага адраджэння. Традыцыі ранейшых жыццяпісаў узаўяўляюцца ў форме, якую даследчыца С. Ладквіст называе літаратурнай аўтаэтнаграфіяй (англ. *literary autoethnography*) [8, с. 4]. Спалучэнне мемуарнасці, фалькларызму і гістарызму, якое ўтварае гібрыдны жанр, рэалізуецца Н. С. Мамадэям у апавесці «Шлях да Гары ў Дажджы» (англ. «The Way to Rainy Mountain», 1969) і мемуарным рамана «Імёны» (англ. «The Names», 1976), Л. М. Сілка ў зборніку «Апавядальнік» (англ. «Storyteller», 1981), Дж. Візенарам у аўтабіяграфічным рамана «Унутраныя Краявіды» (англ. «Interior Landscapes», 1986), Л. Эрдрыч у кнізе «Танец Блакітнай Сойкі» (англ. «The Blue Jay's Dance», 1995), П. Г. Ален у зборніку эсэ «Прэч з Рэзервацыі» (англ. «Off the Reservation», 1998) і інш. Абраўшы розныя літаратурныя формы, аўтары адлюстравалі ў згаданых творах імкненне рэканструяваць уласную племянную ідэнтычнасць.

Літаратура

1. Apess, W. A Son of the Forest: The Experience of William Apess, A Native of the Forest, Comprising a Notice of the Pequot Tribe of Indians, Written by Himself / W. Apess [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://archive.org/details/sonofforestexper00inapes>. Дата доступу: 20.03.2018.
2. Fisher, Linford D. The Indian Great Awakening: Religion and the Shaping of Native Cultures in Early America / D. Linford Fisher. – New York : Oxford University Press, 2012. – 312 с.
3. Lincoln, Kenneth Native American renaissance / Kenneth Lincoln. - Berkeley : Univ. of California Press, 1983. – 320 с.
4. Lundquist, S. Native American Literatures: An Introduction / S. Lundquist. – New York : Continuum, 2004. – 326.

5. McWhorter, L. V. Yellow Wolf: His Own Story / Lucillus Virgill McWhorter. – The Caxton Printers, Ltd., 1940. 324 с. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://archive.org/details/yellowwolfhisown002070mbp>. Дата доступу: 20.03.2018.